

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В АГРОСФЕРІ

FEATURES OF INTELLECTUAL RIGHTS PROTECTION PROPERTIES IN THE AGROSPHERE

Канарик Ю.С., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного та господарського права

*Національний університет біоресурсів і природокористування України*Коляда М.Ю., студентка магістратури II курсу
юридичного факультету*Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Нині інтелектуальна власність відіграє одну з найважливіших ролей у розвитку національного і міжнародного ринку. В ній закладено потенціал підвищення рівня технологій, більш послідовного і структурованого розвитку промисловості, підвищення продуктивності праці і задоволення потреб ринку. У статті з'ясовані особливості захисту прав інтелектуальної власності в агросфері, розглянуті поняття селекційного досягнення та нових сортів, визначено основні тенденції розвитку вітчизняного законодавства у цьому напрямі та його імплементацію до норм європейського в контексті євроінтеграції.

Визначено, що є об'єктами прав інтелектуальної власності в агропромисловому комплексі. З'ясовано суть, особливості суб'єктів інтелектуальної власності в агросфері, їх права. Розглянуто структуру агропромислового комплексу в Україні, його функціональні особливості. Визначено нормативно-правові акти, які регулюють захист прав інтелектуальної власності в агросфері, проблеми вітчизняного законодавства та колізії у наявних діючих законодавчих актах.

Основним висновком статті є те, що аналіз сучасного стану аграрного науково-технічного потенціалу показав, що становище в науково-технічній сфері сільського господарства змінилося незначно, це ж стосується і захисту прав інтелектуальної власності у цій сфері, що пов'язано з низкою досліджених проблем.

Досліджено зміст і важливу роль Дорожньої карти євроінтеграції у сфері сільського господарства та розвитку територій. Висвітлено організаційно-правові засоби захисту прав інтелектуальної власності, які застосовуються в разі їх порушення за нормами національного та міжнародного законодавства. Визначено недоліки та запропоновані прогресивні шляхи вирішення і зміни до кримінального законодавства щодо захисту прав інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, агросфера, сільське господарство, винаходи, корисні моделі, селекційне досягнення.

Currently, intellectual property plays one of the most important roles in the development of national and international markets. It has the potential to increase the level of technology, more consistent and structured industrial development, increase productivity and meet market needs. The article clarifies the features of protection of intellectual property rights in the agricultural sector, considers the concepts of selection achievement and new varieties, identifies the main trends in domestic legislation in this area and its implementation to European standards in the context of European integration.

It is determined that they are objects of intellectual property rights in the agro-industrial complex. The essence, features of subjects of intellectual property in agrosphere, their rights are found out. The structure of the agro-industrial complex in Ukraine, its functional features are considered. The normative-legal acts regulating the protection of intellectual property rights in the agro-sphere, the problems of domestic legislation and conflicts in the existing current legislative acts are determined.

The main conclusion of the article is that the analysis of the current state of agricultural scientific and technical potential showed that the situation in the scientific and technical sphere of agriculture has changed for the better, the same applies to the protection of intellectual property rights in this area.

The content and important role of the Roadmap of European integration in the field of agriculture and territorial development are studied. The organizational and legal means of protection of intellectual property rights, which are used in case of their violation in accordance with national and international law, are highlighted. The shortcomings are identified and progressive ways of solving and changing the criminal legislation on the protection of intellectual property rights are proposed.

Key words: intellectual property, agrosphere, agriculture, inventions, utility models, selection achievement.

Постановка проблеми. З переходом на ринковий шлях розвитку проблема використання інтелектуальної власності набуває нового звучання. З'являється новий для нашої країни сектор економіки, де в якості товару виступають права на результати інтелектуальної діяльності вчених і фахівців, тобто на інтелектуальну власність. Відкриваються нові можливості для отримання прибутку від використання продуктів інтелектуальної праці людини.

З боку держави, наукової громадськості та керівників провідних підприємств починає складатися розуміння ролі і місця інтелектуальної власності в економіці. Пов'язано це як із закономірностями світового суспільного розвитку, так і з кризою провідних галузей економіки. Активізувалися і наукові дослідження загальних економічних проблем інтелектуальної власності.

Однак досліджень інтелектуальної власності щодо сільського господарства виявилось не досить для вирішення проблеми її ефективного включення в економічний оборот і адаптації до країн ринкових відносин. Тому важливою стороною актуалізації уваги до проблеми використання інтелектуальної власності є виявлення особливос-

тей інтелектуальної власності в сільському господарстві і пошук шляхів її ефективного застосування. У зв'язку з цим виникає потреба в науковому дослідженні економічних відносин інтелектуальної власності в сільському господарстві, її форм, місця і ролі, взаємозв'язку з іншими видами власності; методів оцінки нематеріальних результатів праці; розробці методичних основ формування ринку інтелектуального продукту і стратегії залучення інтелектуальної власності в економічний оборот.

Аналіз публікацій. Питання захисту прав інтелектуальної власності в агросфері не набуло широкого розгляду науковцями, проте деякі аспекти досліджуваної проблеми розглянуті у роботах М. Іванової [6], І.Л. Литвинчук [7], В.Р. Чаплінського [10] та інших.

Метою статті є з'ясування особливостей захисту прав інтелектуальної власності в агросфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інформаційного суспільства в Україні передбачає розбудову інформаційної інфраструктури для забезпечення доступу громадян до інформаційних послуг та інформаційно-комунікаційних технологій, широке впровадження

інформаційно-комунікаційних технологій в освіту, культуру, спрощення процедури доступу громадян до інформації й знань за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Політика забезпечення доступу до інформації та знань спрямована на підтримку інституціональних зусиль із нарощення потенціалу національного інформаційного суспільства, надання доступу до суспільно необхідної інформації, створення і впровадження єдиної інформаційної системи надбань документальної спадщини.

Інформатизація суспільства є важливим складником розширення можливостей для доступу до інформації, задоволення відповідних інформаційних потреб не тільки на рівні політичних перетворень, відстоювання того чи іншого політичного вибору в процесі демократизації, а й на всіх інших рівнях суспільної діяльності, що зрештою й забезпечують у комплексі суспільний прогрес [6].

Агропромисловий комплекс України включає виробництво сільгосппродукції, її переробку і матеріально-технічні послуги. До агропромисловості можна віднести діяльність в області рослинництва (створення нових і поліпшення існуючих заводів), машинобудування (проекування і виробництво машин та інструментів), виробництво мінеральних добрив, винаходи і застосування ефективних методів заготівлі, переробки, зберігання, транспортування, реалізації продукції. Для досягнення успіху на агропромисловому ринку суб'єкти господарювання повинні постійно вдосконалювати свої технології, засоби і методи виробництва, а також належним чином захищати розробки від своїх конкурентів.

Практично будь-яка унікальна розробка, технологія, метод, застосований в аграрному секторі, підлягає охороні і захисту як об'єкт права інтелектуальної власності. Зокрема, нові технічні рішення, винайдене технологічне обладнання, результати науково-технічних робіт підлягають патентуванню та можуть бути захищені як винаходи або корисні моделі. Слід зазначити, що для максимального захисту інтересів клієнта фахівці, в тому числі з вищою технічною освітою, обов'язково залучаються до проектів, пов'язаних із патентуванням (судовим захистом) об'єктів у сфері техніки.

Суб'єкти господарювання (або їх співробітники), які ввели нові сорти рослин, можуть зареєструвати свої права і отримати пріоритет і права інтелектуальної власності на відповідний сорт. Збережуться і назви винайдених сортів рослин. Унікальні технічні умови, програми для ЕОМ охороняються як об'єкти авторського права.

На агропромисловому ринку України часті випадки недобросовісної конкуренції: дискредитація конкурентів, отримання незаконних переваг, введення в оману, розголошення комерційної таємниці [3]. Об'єктами прав інтелектуальної власності в агропромисловому комплексі є селекційні досягнення. Під цими досягненнями розуміються винаходи нових сортів рослин і порід тварин, яким притаманні певні особливості. Права на селекційні досягнення можуть передаватися і відчуватися від його власника тільки разом із матеріальним продуктом, наприклад насінням, що відрізняє його оборотність від інших об'єктів інтелектуальної власності. Саме на прикладі селекційних досягнень у тваринництві та рослинництві варто досліджувати права інтелектуальної власності в агропромисловому комплексі.

Придуманий сорт рослини належить виключно людині, він створений в результаті цілеспрямованих досліджень. Тільки автор сорту може:

- 1) заборонити третім особам зазіхати на своє авторство;
- 2) по можливості вимагати прийняття свого імені при використанні товару;
- 3) заявити про збереження свого імені як автора винаходу чи про нерозголошення його в публікаціях.

Так, для торгівлі насінням повинні бути укладені ліцензійні угоди, а автори сортів у ролі патентовласників

повинні відстежувати порушення своїх прав. Таким чином вони можуть захистити свої майнові і немайнові права.

Об'єктами інтелектуальної власності в агрономічній діяльності, пов'язаній із тваринництвом, є племінні тварини. Племінна тварина – це нова порода тварин, отримана в результаті творчої діяльності, яка в подальшому буде використовуватися в племінних цілях і має генетичну цінність. Така тварина повинна мати нові генетичні характеристики і бути здатною передавати їх потомству.

Закон не передбачає видачу патенту на селекційні досягнення в галузі тваринництва. Автори такого досягнення повинні мати сертифікат, який є документальним підтвердженням приналежності винайдених тварин та ембріонів. Власники патенту на сорти тварин або сертифікатів на породи тварин мають виняткове право використовувати сорти рослин і породи тварин, винайдені ними власноруч; дозволяти використання різновидів рослин і порід тварин третіми особами; запобігати неправильному використанню сортів рослин, порід тварин, а також заборонити таке використання.

Селекційне досягнення реалізується у формі залучення продукції в господарський оборот. Це продаж матеріального продукту і прав на селекційне досягнення від одного суб'єкта до іншого. Господарюючий суб'єкт (сільськогосподарський виробник насіння рослин або племінного матеріалу), який має дозвіл (ліцензію) на здійснення передбачених договором дій із насінням або племінним матеріалом, при реалізації селекційного досягнення привласнює одну частину прибутку. Власник же виключних прав (власник патенту) на селекційні досягнення видає другу (додаткову) частину прибутку господарюючого суб'єкта.

Проблема захисту прав інтелектуальної власності нині украй актуальна в Україні, адже відсутність дієвого законодавчого механізму вирішення цього питання часто призводить до зловживань з боку недобросовісних осіб. Є кілька способів захисту прав інтелектуальної власності, включаючи права інтелектуальної власності в сільськогосподарському секторі:

- 1) визнання права (судове підтвердження оскаржуваного або невизнаного права);
- 2) зміна або припинення правовідносин (анулювання ліцензії на використання об'єктів авторського права);
- 3) відновлення становища, яке існувало до порушення права;
- 4) визнання укладеної угоди недійсною (визнання недійсним ліцензійного договору на використання продукції);
- 5) вимога припинити дії, які порушують право;
- 6) відшкодування збитків, завданих незаконним використанням продукції, і відшкодування моральної шкоди;
- 7) примусове виконання зобов'язання.

Захист інтелектуальної власності в аграрному секторі нині не досить добре регулюється. Сфера селекційного розведення тварин вимагає значної уваги. Неможливість отримати патент на породу тварин значно послаблює позиції людей, які займаються селекцією. Такі люди стають практично беззахисними в разі несумлінного використання об'єкта своєї інтелектуальної діяльності.

Набагато краще йдуть справи із селекційними досягненнями в рослинництві. Є список авторських прав, якими можна скористатися в разі порушення права. Тому з огляду на важливість агропромислового комплексу для економіки держави необхідно залучити додаткові кошти для захисту прав інтелектуальної власності в аграрному секторі [4].

Дорожня карта євроінтеграції у сфері сільського господарства та розвитку територій наведена у Додатку ХХХVIII до Глави 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» [9]. Так, у розділі «Політика якості» зазначається про необхідність забезпечення надання

захисту географічних зазначень і позначень походження сільгосппродукції та продуктів харчування, у тому числі алкогольних напоїв.

У цьому розділі також йдеться про унормування гарантованого традиційного складу та способу виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Де-факто всі ці питання є питаннями захисту прав інтелектуальної власності на ноу-хау, географічні позначення, торгівельні марки, промислові зразки.

Окремий розділ Додатку XXXVIII стосується органічного виробництва, в царині якого актуальними є питання захисту ноу-хау, географічних позначень, торгівельних марок, промислових зразків. Передбачений у цьому документі розвиток національних стратегій і найкращих практик для забезпечення співіснування генетично модифікованих зернових, традиційного та органічного фермерства взагалі не можливий без створення належних умов для формування об'єктів права інтелектуальної власності і захисту прав авторів [5, с. 8].

Проблемою законодавчої бази захисту інтелектуальної власності сільськогосподарського господарства є не тільки невідповідність європейським директивам, а й недоліки та неточності усієї системи, що потребують негайних змін, формулювання жорсткіших умов захисту прав інтелектуальної власності. Так, у ст.ст. 176 та 177 Кримінального кодексу України [1] кримінальна відповідальність настає тільки у випадку, коли правопорушення завдало матеріальної шкоди у значному розмірі (тобто знаходиться у діапазоні 20-200 неоподаткованих мінімумів громадян). Враховуючи особливості інтелектуальної власності, не завжди вдається чітко визначити розмір отриманої шкоди від незаконного використання авторських прав чи інших правових документів, що формує шляхи ухиляння від кримінальної відповідальності.

Також у статтях вказано, що тільки умисне правопорушення вважається караним, що, на нашу думку, є неправильним підходом і також формує шляхи ухиляння від кримінальної відповідальності. Пропонуємо вдосконалити п. 1 ст.ст. 176, 177 Кримінального кодексу України [1], а саме «умисне та неумисне порушення прав інтелектуальної власності, яке завдало матеріальної та моральної шкоди караються»; спрощення процедури патентування, а саме зменшити оплату за юридичні послуги з видачі патенту, спростити процедуру підготовки документів для подачі до Державної служби інтелектуальної власності та скоротити тривалість видачі патенту; врегулювання питання щодо запобігання поданню заявок на винаходи в зарубіжні країни без попереднього подання заявок в Україні, що призводить до неконтрольованого відтоку інтелектуального капіталу за кордон [10, с. 79].

Дискредитація владних рішень, пов'язаних із підготовкою програмних і стратегічних документів, що опосередковують впровадження змін у сфері інтелектуальної власності, а також загальне зниження довіри у суспільстві до раціональності державної політики адміністрування відносин інтелектуальної власності вимагає термінових заходів щодо підвищення ефективності інформаційного супроводу реформ інтелектуальної власності.

Розробка комплексної комунікаційної стратегії національного виконавчого органу інтелектуальної власності є доцільним кроком на шляху вирішення проблеми низького рівня обізнаності стейкхолдерів системи науково-освітнього забезпечення аграрної економіки в питаннях можливостей репрограмування виявлених патоінститутів інтелектуальної власності [7, с. 406].

Охорона прав на сорти рослин передбачає створення умов як для набуття прав на сорт, так і використання сорту та охорону майнових прав володільця патенту. Водночас чинні умови дотримання набутих майнових прав володільцями патентів, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 № 1183 [2], не мають реального механізму виконання, що зменшує мотивацію та фінансові можливості селекційної діяльності в Україні.

Україна приєдналася до Міжнародної конвенції про охорону нових сортів рослин (Акт УПОВ), ратифікувавши останню редакцію у 2006 році, та зобов'язалася неухильно дотримуватися закріплених норм. Зобов'язання у частині охорони сортів рослин зумовлені і положеннями Угоди про асоціацію, яка передбачає поступове зближення та гармонізацію з європейськими актами у цій сфері.

У частині розпорядження майновими правами інтелектуальної власності у 2017 році в Україні було зареєстровано 2110 договорів щодо розпорядження майновими правами промислової власності, у тому числі 1876 – стосовно передачі виключних майнових прав на ОПВ (88,9%), 186 – видачі ліцензій на використання ОПВ (8,8%), 48 «відкритих» ліцензій на використання винаходів і корисних моделей (2,3%). Станом на 1 січня 2018 року до державних реєстрів були внесені відомості про 30 067 договорів щодо розпорядження майновими правами промислової власності, у тому числі 5937 – на винаходи та корисні моделі, 22 646 – на знаки для товарів і послуг, 1484 – на промислові зразки [8, с. 35].

Аналіз сучасного стану аграрного науково-технічного потенціалу показав, що становище в науково-технічній сфері сільського господарства змінилося в позитивний бік незначно. Через обмеженість державних коштів і низьку платоспроможність сільгоспвиробників фінансування досліджень і розробок здебільшого залишається не достатнім для професійної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001. *Верховна Рада України*. Дата оновлення: 25.09.2020. веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»: Постанова Кабінету Міністрів України № 1183-2002-п від 19.08.2002. *Верховна Рада України*. Дата оновлення: 14.11.2019. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1183-2002-%D0%BF#Text>.
3. Агропромисловість. *IPStyle*. Веб-сайт URL: <https://ipstyle.ua/ua/agribusiness/>.
4. *Владимирова Н.* Захист прав інтелектуальної власності в агросфері. *Infoindustria*. 21.08.2017. веб-сайт. URL: <https://infoindustria.com.ua/zahist-prav-intelektualnoyi-vlasnosti-v-agrosferi/>.
5. Глава 9. Інтелектуальна власність (ІВ) Угоди про асоціацію «Україна-ЄС» (УА). 2018. веб-сайт. URL: http://www.aau.org.ua/media/publications/531/files/Chapter9_2018_04_19_19_52_44_554913.pdf.
6. Іванова М. Охорона прав інтелектуальної власності в Україні в сучасних дисертаційних дослідженнях. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського*: зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2017. Вип. 46. С. 107–137.
7. Литвинчук І.Л. Управління інтелектуальною власністю в системі науково-освітнього забезпечення аграрної економіки: дис. д-ра економ. наук. 08.00.03 / Житомирський агроекологічний університет Міністерства освіти і науки України. Житомир, 2018. 578 с.
8. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності: проєкт. К., 2019. 128 с. веб-сайт. URL: https://intelvlas.com.ua/wp-content/uploads/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82_%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%86%D0%A0_new.pdf.
9. Розділ V: Економічне та галузеве співробітництво. *Урядовий портал*. Веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/perekladi-aktiv-acquis-yes/rozdil-v-ekonomichne-ta-galuzeve-spivrobitnictvo>.
10. Чаплінський В.Р. Особливості законодавчого захисту інтелектуальної власності в розрізі галузі сільського господарства. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Економічні науки. 2016. Вип. 11. С. 75–80.